Doina BUTIURCĂ

INFLUENȚA FRANCEZĂ

Rezumat: *Limba română a dobândit o fizionomie proprie, conturată de câteva categorii de fapte lingvistice cu caracter conservator sau, dimpotrivă, purtând amprenta inovației. În raport cu limba franceză, trăsăturile conservatoare se explică prin poziția de arie izolată a românei în spațiul romanic şi sunt identificabile atât la nivel fonetic, cât şi la nivel morfologic, sintactic şi lexical. Trăsăturile inovatoare pot fi identificate, de asemenea, la diferite niveluri de limbă. Asupra celor două aspecte ne-am propus să ne oprim în acest studiu privind influența franceză asupra limbii române.*

Înnoirea limbii române prin asimilarea şi încadrarea elementelor lexicale occidentale este un fenomen complex, început cu mult timp înainte de apariția primelor traduceri, de la finele secolului al XVIII-lea. Umaniştii de la sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, cunoscători ai limbilor clasice şi romanice apusene, au îmbogățit vocabularul cu neologisme latino-romanice, unele dintre acestea trădând o filieră polonă, rusă ori greacă. Citățm doar câteva exemple: *fantezie, paradă, neant* la I. Neculce sau *avocat, activitate, argument* la D. Cantemir.

În opinia lui Boris Cazacu şi Alexandru Rosetti [1], contactul cu limba şi literatura franceză începe odată cu venirea domnilor fanarioți în Muntenia şi în Moldova. Dragomanii greci intenționau să-şi însuşească un număr cât mai mare de limbi străine la care turcii, fiind opriți de Coran, nu aveau acces. În 1775, Alexandru Ipsilante reorganizează învățământul din Muntenia, după modelul francez, introducând studiul obligatoriu al limbii franceze, alături de greacă, latină, slavonă şi română. Pentru aprofundarea limbii franceze se întocmesc primele gramatici: Nicolae Caragea a alcătuit o gramatică a limbii franceze, scrisă în greceşte (1785). O altă gramatică a fost întocmită de Gheorghe Vendoti (1786). Alexandru Mavrocordat realizează primul dicționar francez-grec şi grec-francez şi tot din ordinul lui este întocmit primul dicționar poliglot, francez-grec-italian. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, manualele franceze de istorie şi filozofie, de matematică sunt traduse din limba franceză în limba greacă, pe care românii o stăpâneau şi o înțelegeau mai bine.

Înnoirea limbii române literare prin asimilarea şi încadrarea elementelor lexicale occidentale a devenit în secolul al XVIII-lea un fenomen de discontinuitate în continuitate, în sensul că reorganizarea lingvistică a însemnat înlocuirea elementelor vechi turceşti şi neogreceşti cu structuri noi, ce corespundeau aspirațiilor unei epoci de mari frământări sociale, politice şi culturale. Influențele occidentale au fost receptate diferit în cultura românească. Alexandru Niculescu

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)

[2] a observat că în Muntenia şi în Moldova receptorii culturii Occidentului aparţin altor clase sociale şi orientări culturale decât în Transilvania, unde lupta de emancipare naţională îşi găsise un aliat fidel în filozofia luminilor, în lucrări istorice şi filozofice.

Influenţa franceză a avut un rol decisiv la desăvârşirea caracterului modern al limbii române literare, cel puţin din două motive. Primul are în vedere conştiinţa originii romane comune a celor două popoare şi a înrudirii lor lingvistice. Cel de-al doilea motiv formulat de Ştefan Munteanu [3] valorifica prestigiul cultural al Franţei la începutul secolului al XIX-lea şi relaţiile de ordin politic şi economic existente între Franţa şi România. Majoritatea termenilor noi sunt împrumutaţi în secolul al XVIII-lea şi, mai cu seamă, la începutul secolului al XIX-lea.

Inserţia de termeni neologici s-a realizat la nivelul conceptelor, pe variate arii ale activităţii ştiinţifice, politice şi culturale. Aşa, de pildă, etimonul francez fundamentează, în bună parte, limbajul filozofic românesc. În 1846, A. T. Laurian traduce manualul de filozofie al lui A. Delavigne. În absenţa unui limbaj filozofic, traducătorul introduce un număr apreciabil de neologisme pentru a defini raporturile dintre noţiuni şi realităţile reprezentate de acestea. Laurian recurge „la o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă”, cu scopul mărturisit „de a forma o limbă filozofică pentru cugetarea filozofică”. Termenii supravieţuiesc şi astăzi prin valorile semantice novatoare: *analogie, eroare, filozofie, formă, idee, imagine, logică, sensibilitate*.

Influenţa franceză în terminologia filozofiei româneşti nu este un fapt izolat. Domeniul ştiinţelor pozitive şi al tehnicii cuprinde o bogată sferă lexicală cu neologisme de provenienţă franceză. D. Macrea [4], într-o comunicare prezentată la Congresul de filologie romanică de la Madrid, ocupându-se de studiul neologismelor cu etimon francez, remarca faptul că 27% din termenii ştiinţifici şi tehnici sunt numai de origine franceză. Adunând însă numărul termenilor pe care limba română îi are comuni numai cu franceza, total sau parţial, cu celelalte limbi, cercetătorul obţinea un total de 73,39%, folosind ca argument influenţa franceză a terminologiei tehnice, indiferent de limba în care aceasta circula la acel moment. Al. Graur observă însă că nu toate aceste neologisme sunt de origine franceză, având în vedere doar termenii care prezintă fonetism specific franţuzesc. Pentru a ne face o idee şi în ceea ce priveşte bogăţia semantică a terminologiei tehnico-ştiinţifice, Theodor Hristea oferea spre exemplificare o listă aproape completă a compuselor cu *radio-*: *radiocomunicaţie, radioconductor, radiodifuza, radiodifuziune, radioelectricitate, radioelement, radioemisie, radioemiţător, radiofar, radiofrecvenţă, radiojurnal, radiolocator, radiolocaţie, radionavigaţie, radioreceptor, radiorecepţie, radioreportaj, radioreporter, radiotehnică, radiotelefonie, radiotelegrafie,*

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)

radiotelegrafist, radiotelegramă, radioterapie, radiotransmisiune.

Neologismele de origine franceză se modelează, de regulă, sistemului fonetic şi morfologic al limbii române. Dificultăţile întâmpinate se datorează deosebirilor majore existente la nivel fonetic, între cele două limbi. În limba română nu există vocalele ũ şi ô şi nici consoana ń. Un substantiv ca franţuzescul *bureau* (pronunţat *bũrô*) a devenit *birou* suferind transformarea lui *ũ* în *i*. Vocala *o* apare în majoritatea cuvintelor franceze cu sufixul nominal *-eur* (*chaufeur*, *professeure*), sau cu cel adjectival *-eux* (*capricieux*). În limba română, vocala *ô* din aceste sufixe va deveni *e*: *şofer, şomer*, după modelul cuvintelor cu -er, existente în limba română (dulgher) sau a celor cu -or (călător). Adjectivele s-au adaptat după modelul derivatelor româneşti cu vechiul sufix -os (< lat. *osus*): *luminos*.

Neologismele franceze mai vechi, terminate în -o, (*bureau, stylo*) au dezvoltat în limba română elementul labial al vocalei *o*, devenit semivocala -u: *birou, stilou*. Împrumuturile mai recente conservă vocala *-o*; modificările se produc la nivelul accentului (rádio) şi al flexiunii, în sensul articulării greoaie a substantivului: radióul, radiólului. Ştefan Munteanu a reţinut tendinţa existentă în limba română actuală de a înlocui substantivul cu o locuţiune: aparatul de radio, pentru radioul. În cazul substantivelor neologice terminate în -ŭ în limba franceză (*pardessu*) -ŭ se diftonghează (pardesiu) după modelul vechilor substantive româneşti -iu: vizitiu.

Exista în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea tendinţa de normare a pronunţării prin identificarea imaginii grafice cu cea acustică. Aşa se explică menţinerea în limba română a vocalei *e* urmate de n + consoana din cuvântul de origine franceză, de tipul: fr. *Pension, influence, offenser* etc. sau în *contemporan* (fr. *contemporain*).

Modificările fonetice apar deopotrivă în temă şi în afixe. La nivelul temelor, vocala *a* (accentuată) s-a păstrat în forme ca: *interesant* (fr. *interessant*), *reprezentant* (fr. *représentant*). Vocala *ó* (accentuată) s-a diftongat în *oa*, fenomen general în cuvintele moştenite: *coloană* (fr. colonne), *consoană* (fr. *consonne*) la nivelul flexiunii nominale sau *a convoca* (fr. *convoquer*), *a provoca* (fr. *provoquer*) la persoana a III-a (*convoacă, provoacă*), în cazul flexiunii verbale. Vocala ó nu cunoaşte fenomenul diftongării în cazul termenilor cu etimon grecesc, intraţi în limba română prin limba franceză: *axiomă, metodă*. La nivel consonantic, grupul *cs* din elementele franceze s-a redus la *s*.

Transformările fonetice se produc şi în structura afixelor. Sufixul francez *-ment* (lat. *-mentum*) se menţine în unele neologisme: *document, eveniment, sentiment*.

Vocala é + n + consoana din sufixul franţuzesc *-ence* (lat. *-entio*) a suferit transformări complexe, în cuvinte precum: *tendinţă, sentinţă* unde a evoluat la *-inţă,* sau în cuvinte ca: *independenţă, influenţă,*

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)

în care s-a menținut la forma *-ență*. Limba română contemporană a fixat ambele modele: *consecință, consecvență* într-o primă etapă, înclinând ulterior spre varianta *-ență*.

Neologismele formate cu sufixul *-ie*, cu corespondent în franceză *-ion*, italienescul *-ione* şi latinescul *-io* de tipul *națiune* (fr. *nation,* ital. *nazione,* lat. *natio*) s-au impus prin activitatea Şcolii Ardelene şi a scriitorilor de la 1840, înlăturând formele italienizate cu sufixul *-ione*, pe care poeții Văcăreşti au încercat să îl impună în cuvinte de tipul: *prepoziționе.*

Modificări radicale au suferit neologismele şi în ceea ce priveşte încadrarea morfologică. Femininele din franceză, mai cu seamă, devin în limba română neutre: fr. *incendie*, *prelude.* Majoritatea neologismelor integrate la genul neutru primesc desinența *-uri*, după modelul neutrelor vechi româneşti, de tipul: *lucruri*. Treptat , se va impune cealaltă desinență a pluralului neutru, *-e*: *personaje, elemente*.

Unele verbe neologice intrate din limba franceză au fost încadrate la conjugarea I, căreia îi aparțineau şi în limba franceză între 1840-1860: *a contribua* (fr. *contribuer*), *a dispoza* (fr. *disposer*), folosite de M. Kogălniceanu şi, respectiv, N. Bălcescu. Forma actuală s-a impus sub influența modelului latin: *a contribui* (lat. *contribuere*), *a distribui* (lat. *distribuere*).

Flexiunea verbală a suferit modificări majore şi datorită concurenței dintre etimonul latin şi cel francez: *dirige* / *dirija* (fr. *diriger*), *protege / proteja* (cu etimon francez), *corecta / corija*. Modelul occidental a impus neologismul în limba română literară. Verbele de conjugarea I din franceză au fost greu de încadrat datorită faptului că în limba română, la conjugarea I, există două categorii: verbe fără sufix flexionar (a *aduna, a alerga, a chema*) şi verbe cu sufix: *lucrez, păstrez, desenez*. Verbele de conjugarea a III-a din limba franceză terminate în *-ir,* de tipul: *appartenir, reussir,* şi-au găsit loc în limba română fie la conjugarea a III-a (*a aparține*), fie la conjugarea a IV-a (*a reuşi*) cu sufixul *-esc*, prin analogie cu *privesc*, *folosesc*.

Şi derivarea a fost sensibilă la influența franceză: în cazul unor adjective neologice, limba română părăseşte unele afixe, după modelul francez: *idealnic / ideal* (după fr. *ideale), moralnic / moral* (după fr. *moral(e*)). Situația este identică şi în cazul sufixului mai vechi *-icesc* din *filozoficesc, politicesc,* înlocuit cu afixul *-ic*: *filozofic, politic*. Tot modelul francez este imitat şi în cazul unui alt afix *-esc* din adjective ca: *românesc, franțuzesc.*

Transpunerea unui termen cu un sens nou şi o formă diferită dintr-un idiom în altul nu este singura formă de împrumut în limba română. Neologismele sunt dublate de frazeologie. Preocuparea de a îmbogăți limba literară prin calchiere a început din prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi a continuat în secolul al XIX-lea, impusă de necesitatea creării ter-

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)

minologiei ştiinţifice, filozofice, gramaticale [5]. D. Cantemir, în **Istoria ieroglifică** şi în **Divanul** utilizează numeroase forme calchiate după modelul limbilor latină şi greacă. Cele mai multe unităţi frazeologice din sec. al XIX-lea sunt calchiate după limba franceză. Th. Hristea [6] a consacrat un capitol amplu calcului în limba română, propunând o clasificare riguroasă a faptelor. Calcul bazat pe traducerea tuturor elementelor modelului străin şi calcurile parţiale (o parte a compusului e calchiată, iar alta este împrumutată) sunt formaţiuni lexicale frecvent întâlnite în limba română contemporană. Iată câteva calcuri totale: *ceas – brăţară* (după fr. *montre bracelet), câine-lup (fr. chien loup), hârtie monedă (fr. papier-monnaie), nou-născut (după fr. nouveau-né).* În unele situaţii, cuvintele vechi şi-au îmbogăţit conţinutul semantic sub influenţa termenilor francezi corespunzători: *nebun* (cu sensul modern de piesă la jocul de şah, calchiat după fr. *fon*); *rădăcină* (cu sensurile pe care la are în lingvistică, matematică: rădăcina unui cuvânt – după fr. *racine d'un mot*, rădăcină a unei ecuaţii, după fr. racine *d'une écuation*). Expresiile *a da un ceai, a invita pe cineva la un ceai* sunt traducerea expresiilor franţuzeşti corespunzătoare: *donner un thé* şi *inviter qulqu'un à un thé*. Şi expresia *ceai dansant* este redarea, în limba română, a fr. *thé dansant*.

În categoria calcurilor au fost admise şi derivatele româneşti (cu prefixe, sufixe, parasintetice). Cele mai multe din aceste calcuri sunt adaptări ale formelor franceze: în derivatele cu *între-* prefixul este o adaptare a fr. *entre-* (lat. *inter-*) la tema copiată după acelaşi model: *întredeschide* (fr. *entrouvrir*), *întreţine* (fr. *entretenir*), *întrezări* (fr. *entrevoir*).

Formaţiile cu prefixul *con-*, *co-* sunt fie derivate neologice latine (redau ideea de asociere) însemnând „împreună cu", „împreună": lat. *convocare,* lat. *contribuere,* lat. *coniugare*, fie calcuri parţiale după modelul francez: *concluzie* (fr. *conclusion* / lat. *conclusio*), *conlocui* (fr. *cohabiter*), *consfinţi* (fr. *consacrer*), *complăcea* (fr. *complaire*). Tot în categoria derivatelor cu dublă ascendenţă – latină (în cuvântul *moştenit*) şi franceză (în formaţiile împrumutate), au fost inserate şi alte prefixe. *De-* moştenit din latină, în structuri ca lat. *deprehendere*, poate fi regăsit şi în derivatele calchiate parţial: *demers* (după fr. *démarche*), *deducere* (lat. *déducere*, fr. *deduire*), *descrie* (fr. *décrire*, lat. *describere*). Afixul *de-* nu trebuie confundat cu *des-*, prefix moştenit (lat. *dis-*) în structuri ca: *despărţi, dezlega* etc.

In- (im-) creează derivate de tipul *insufla* : lat. *insuflare*, fr. *inspirer*. (În secolul al XIX-lea a cunoscut etapa de calc integral – *insufla.*)

Ca prefix neologic, inter- (fr. *inter-*, lat. *inter-*) a dus la apariţia formaţiilor de tipul: interzicere (fr. *interdire*, lat. *interdicere*).

Şi afixul *pre-* (fr. *pré-*, lat. *prae-*) a devenit prolific în derivate ca *prevedea* (fr. *prévoir*), *preveni* (fr. *pré-*

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)

venir, lat. *praevenire*). *Pro-* (fr. *pro-*, lat. *pro-*) apare în structuri calchiate parțial: *propune* (lat. *proponere*, fr. *proposer*). Există formații în care etimonul latin trebuie luat în considerare înainte de toate, deoarece numai acesta a stat la baza formei româneşti: *des-*, de pildă, este prefix moştenit (lat. *dis-*) în *dezlega*, *descoperi* la care nu se ataşează forme calchiate, ci derivate pe teritoriul limbii române: *desface, desprinde*. În alte situații, etimonul francez este fundamental pentru derivatele calchiate parțial: *contraface* (fr. *contrefaire*), *contrazice* (fr. *contredire*).

Procesul de integrare a neologismelor şi a calcurilor lingvistice este unul îndelungat, continuând pe tot parcursul secolului al XX-lea. Fie că a fost supraevaluată, fie că a provocat polemică, cert este faptul că influența franceză reprezintă nu numai un mijloc de îmbogățire şi nuanțare, ci şi o redefinire a fizionomiei neolatine a limbii române, în aria romanității balcanice.

NOTE

[1] B. Cazacu şi Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

[2] Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. II, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

[3] Şt. Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

[4] D. Macrea, *Probleme ale structurii şi evoluției limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 72-81.

[5] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*, Editura Ştiințifică şi Pedagogică, 1962, pag. 117-118.

[6] Th. Hristea, *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.

BIBLIOGRAFIE

1. B. Cazacu şi Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române literare*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.

2. Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, II, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1961.

3. Ion Gheție, *Istoria limbii române literare*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

4. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1968.

5. Th. Hristea, *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1984.

6. D. Macrea, *Probleme ale structurii şi evoluției limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 72-81.

7. Şt. Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978.

8. Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. II, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

9. E. Slave, *Formarea cuvintelor*, în I.L.R., vol. I, limba latină, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1965.

10. N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiințifice româneşti*, Editura Ştiințifică şi Pedagogică, 1962, pag. 117-118.

BDD-A20851 © 2005 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:11 UTC)